

azért is fontos, mivel néhány svájci kantonban még ma is laikus bírák döntenek első fokon, akiket tanult bírósági tisztviselők (Gerichtsschreiber) segítenek a határozatok megszövegezésében.

Kecskés professzor könyvének zárófejezete az európai magánjog egységesítésének főbb állomásait mutatja be. A Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferenciának, majd az 1926-ban alapított UNIDROIT-nak (International Institute for the Unification of Private Law) köszönhetően a magánjog egységesítése napjainkban világméretűben, kormányközi szinten folyó tevékenység. Ezt a folyamatot kedvezően befolyásolta az is, hogy az ENSZ Közgyűlése 1966. december 17-én magyar kezdeményezésre létrehozta az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottságát (UNCITRAL – United Nations Commission on International Trade Law), és az – akkori – EGK (Európai Gazdasági Közösség) álla-

mai között is élénk együttműködés folyt a jogegységesítés érdekében (pl. Brüsszeli Egyezmény, Luganói Egyezmény, Római Egyezmény). Az Európai Szerződési Jog Alapelvei – amelyek 1999-es megalkotása az ún. Lando-bizottság nevéhez fűződik – is ennek a nemzetközi folyamatnak az eredményei, és napjainkban az Európai Bizottság fő törekvései között foglal helyet az európai szerződési jog kialakítása is.

Kecskés László kötete egy, a magánjog fejlődésével és egységesítésével foglalkozó hosszabb mű előzetesen megírt része. Az anyaggyűjtésben a szerző nagymértékben támaszkodott fiatal kollégáira, a pécsi civilisztikai iskola tanársegédeire és doktoranduszaira, ezért az impozáns forrásjegyzékkel ellátott könyv több jogterület, így a jogtörténet művelői számára is hasznos olvasmány lehet.

Kiss Bernadett

Ha Európában és azon belül a Németország és Oroszország közötti ún. köztes térségben szeretnénk olyan államot, illetve népet keresni, amely államfejlődési körülményei, történelme és ebből adódóan jogtörténete tekintetében legjobban hasonlít a magyar viszonyokhoz, akkor nagy valószínűséggel a cseheknél állna meg a keresgélés. A magyarokhoz hasonlóan a cseh nép is már a kora középkorban létrehozta önálló államiságát, amelynek tradíciói napjainkig meghatározóak a két nép történelmi emlékezetében. 1526-ban mindkét középkori királyság a nagy közép-európai birodalmat megszervező Habsburgok uralma alatt találta magát, amelyből ugyan időnként sokat profitáltak, de közben komoly veszteségeket is szenvedtek. Ezt az uralmat ugyanis nem fogadták mindig azonos lelkesedéssel a cseh és a magyar rendek, valamint a velük együtt élő népek, sőt néha komoly, az egész kontinentst megrengető függetlenségi küzdelmeket is vívtak ellene. A Habsburg-ház azonban soha nem olvasztotta be ezeket az országokat egy egységes, homogén szerkezetbe, így a Szent Vencel-i és Szent István-i Korona országai meg tudták tartani markáns közjogi és magánjogi arcukat. Igaz, a magyarok jobban, mint a cseh nép. A fejlődési alaptendenciákat tekintve hasonló a két nép 1918 utáni és különösen 1948 utáni sorsa is. Azt sem szabad elfelejteni, hogy mindkét ország történetében fontos szerephez jutott a nemzetiségi kérdés, hiszen mindkettő – legalább a 20. század első feléig – többnemzetiségű állam volt. Ebből kiindulva érdekes és tanulságos bemutatni, hogy a cseh jogtörténészek jelenleg hogyan dolgozzák fel és mutatják be joghallgatóinknak országuk és jogrendszerük történelmét.

A cseh jogtörténet új egyetemi tankönyve

Ladislav Vojáček – Karel Schelle – Vilém Knoll:
České právní dějiny
 Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.,
 Plzeň, 2008, 684 p.
 ISBN 978-80-7380-127-4

A cseh- és morvaországi egyetemistáknak szánt legújabb cseh jogtörténeti tankönyv 2008 októberében

látta meg a napvilágot. A kötet három szerzője a napjainkban működő cseh jogtörténészek és oktatók két nemzedékhez tartozik: az 1952-es születésű Ladislav Vojáček és Karel Schelle már néhány évtizede a pályán van (Vojáček 2003-ban Pozsonyban már publikált egy önálló cseh jogtörténeti tankönyvet), az 1977-es születésű Vilém Knoll pedig a cseh jogtörténészek fiatal, de sokat publikáló és szerkesztő nemzedékének tagja. Az egyes korszakok feldolgozásának felosztásában viszont a születési dátumukhoz képest fordított sorrend érvényesült – a legfiatalabb Knoll írta meg a régi cseh jogtörténeti részeket, egészen 1620-ig, két idősebb kollégája pedig, egymással megosztva, az 1620–1992 közötti fejezeteket.

A szerzők legalább egy tekintetben úttörő vállalkozásba kezdtek. A közel 700 oldalas könyvben megpróbálták fogyasztható és tanulható formában összefoglalni a teljes cseh jogtörténetet a mítikus szláv kezdetektől egészen az új, demokratikus cseh alkot-

mány 1992. évi elfogadásáig. Az elején külön helyet kapott a szláv törzsek társadalmi-politikai szerkezetének rövid bemutatása, röviden megemlítik a Samo nevű frank kereskedő által létrehozott úgynevezett „Samo Birodalmá”-t, amelyet sok szláv nyelvű államban az első szláv állami képződménynek vagy inkább törzsszövetségnek tekintenek, majd szó esik Nagy-Moráviáról is. Csak ezután következik a szorosán vett cseh állam- és jogtörténet.

Az 1992. évi alaptörvénnyel és annak születési körülményeivel érthető módon a könyv már nem foglalkozik, hiszen az már nem jogtörténet, hanem aktuális valóság. Terjedelmi okokból az 1989–1992 közötti alapvető változásokat a szerzők csak vázlatosan és viszonylag röviden foglalták össze. Különösen az 1989-es, ún. *bársonyos forradalom* (a szerzők is ezt a kifejezést használják) vagy a rendszerváltó fordulat közjogi körülményeinek a részletesebb bemutatása hiányzik, pedig a jogfolytonosság kérdése és a fordulat konkrét közjogi menetének leírása érdekes lehetett volna. Ez a hiányosság annál meglepőbb, mert a többi, hasonlóképp sorsfordító (például az 1918-as, az 1938/39-es, az 1944/45-ös stb.) esemény történelmi, politikai és közjogi hátterét meglehetősen részletességgel mutatják be.

A tankönyv másik újszerűsége (a korábbi művekhez képest) a periodizációban, azaz a korszakolásban rejlik. A szerzők – annak tudatában, hogy tökéletes felosztás nem létezik, és mindegyik választott megoldás valamelyest önkényes – egyszerű módszert választottak. Alapvető elgondolásuk az volt, hogy az állam és a jog fejlődését a cseh területeken az állami mechanizmus és jog két típusa jellemzi – egyrészt a személyi előjogokon, egyenlőtlenségeken és a partikularizmuson alapuló állam és jog rendszere, valamint az alkotmányos állam korszaka, amely a törvény előtti egyenlőségen alapul, és az állampolgárok számára biztosítja az alapvető jogokat. A két korszak között viszont volt egy hosszú időszak, amelyben mindkét előbbi szakasz sajátosságai keveredtek. Ez az 1620 (a cseh rendi felkelés veresége) és 1848 (a forradalom és polgári átalakulás kezdete) közötti korszak, amikor a különböző formájú és intenzitású Habsburg-abszolutizmus körülményei között elhaltak, elhalványultak, modernizálódtak vagy teljesen átalakultak a középkori cseh állam és jog egyes intézményei. Az ún. szocialista jogfejlődést sem lehet teljesen figyelmen kívül hagyni, hiszen a rendszerváltás utáni átalakulás ennek keretein belül kezdődött. A szerzők végül minden körülményt mérlegelve úgy döntöttek, hogy az állam és jog fejlődését három nagy korszakra bontva tárgyalják. Az első periódus a homályos ósláv kezdetektől egészen 1620-ig terjed, a második az 1620 és 1948 közötti, változó, dinamikus és eltérő belső tartalmú abszolutista és polgári jellegű időszakot foglalja magában, a harmadik pedig 1948-ban kezdődött és 1992-ben ért véget.

Érthető, hogy a modern állam- és jogfejlődés szempontjából meghatározó (és már komoly írott forrásokkal is alátámasztott) középső szakasznak jutott a

legtöbb hely a tankönyvben (187–512. oldal). Ez azt jelenti, hogy a 640 oldalas törzsanyag (mellékletek és irodalom nélküli szöveg) majdnem fele erre a periódusra koncentrál. Miatán azonban meglehetősen tagolt és tartalmilag heterogén jellegű időszakról van szó, a szerzők ezen a nagy korszakon belül egy külön (al)korszakolást alkalmaztak. A cseh történelem főbb fordulatainak megfelelően az államfejlődést a következő történelmi szakaszokra osztva mutatják be az 1620 és 1948 közötti időszakban: 1620–1848, 1848–1918, 1918–1938, 1938–1939, 1939–1945, 1945–1948.

Egy további szerkezeti sajátosságra is ki kell még térni. A tankönyv a kezdetektől napjainkig haladva, különválasztva mutatja be a cseh állam- és jogfejlődést. Ez azt jelenti, hogy mindig külön részben tárgyalja az államiság és állami intézményrendszer fejlődését, utána pedig egy másik, egyébként rögtön ezután következő részben a jogfejlődés főbb tendenciáit és sajátosságait. Az ún. állami rész elején mindig egy általános bevezetés olvasható az adott korszak politikai és gazdasági feltételrendszeréről. A három nagy korszak jogfejlődésének bemutatása között az a különbség, hogy az első (azaz a tulajdonképpeni középkori) periódust leszámítva, az 1620 utáni időszak jogrendszere jogágak, illetve anyagi jog és eljárás jog szerinti bontásban kerül bemutatásra. Az előbb részletesen tárgyalt nagy köztes időszak (1620–1948) jogfejlődésének prezentálása során a szerzők már nem az egyes kompakt történelmi alkorszakokhoz, hanem az adott jogágak fejlődési sajátosságaihoz igazodva mutatják be a konkrét témát.

A tankönyv további jellemzője, hogy az 1918 utáni részekben komoly figyelmet szentel a szlovák állam- és jogfejlődésnek, hiszen a cseh tartományok akkor egy államalakulatban egyesültek a szlovák területekkel, és kisebb megszakításokkal Csehszlovákia formájában egészen 1992 végéig együtt fejlődtek. A könyv különös hangsúlyt fektet a csehszlovák állam létrejöttének körülményeire, a második világháború alatti önálló szlovák állam bemutatására, amelytől – a sok korábbi hasonló értekezéstől eltérően – nem tagadja meg a belső és nemzetközi szuverenitás formális jegyeinek meglétét. Végül részletesen kitér az 1945 utáni Csehszlovákia „szlovák kérdésre”. Ebben is megnyilvánul a cseh-csehszlovák kontinuitás vállalása, amely teljes mértékben megszokott a cseh közjogtudományban. Egyébként ez a kontinuitás a hatályos cseh alkotmányból is következik. (A kötet egyik szerzője, Ladislav Vojáček a pozsonyi székhelyű Comenius [Komenský] Egyetem Jogi Karán is oktat.)

E helyen nem árt megemlíteni, hogy 1992 előtt Csehszlovákiában több közös csehszlovák állam- és jogtörténeti tankönyv született. Az 1980-as években közös tankönyvként funkcionált a Malý-Sivák csehszlovák szerzőpáros által készített, mindkét nyelvi verzióban kiadott, *Állam- és jogtörténet Csehszlovákiában 1918 előtt (Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918)* c. mű. Csehszlovákia megszűnésével ez a könyv is „kettévált” és a két szerző szövegei két önálló

jogtörténetnek szolgáltak alapul. A sok átfedés és az egymásra való kitekintés azonban érthető módon nem szűnt meg, amit egyebek mellett a Karel Malý vezetésével készített, és eddig az egyik legelterjedtebb cseh jogtörténeti tankönyv címe is jelez: *A cseh és csehszlovák jog története 1945-ig (Dějiny českého a československého práva do roku 1945)*. Ebből a tankönyvből jelenleg főleg a Károly Egyetemen tanuló prágai jogászok tanulnak.

A korszakolás témájához kiegészítésként megemlíthető, hogy a Karel Malý-féle cseh jogtörténet még az előző évtizedekben használatos, hagyományos időbeli felosztásban tárgyalja a cseh állam- és jogtörténetet, azaz tulajdonképpen két nagy korszakra osztja azt: 1. a Nagy-Morva Birodalmat, a kora középkori cseh államot, a huszitizmust, valamint a rendi és azután a feudális abszolutista monarchiát felölelő feudalizmusra, és 2. az 1848-ban kezdődő kapitalizmusra, amely egészen a második világháborúig tartott. Az állam- és jogfejlődés külön-külön történő bemutatása e műben is megtalálható.

Nyilvánvaló, hogy egy komoly közjogi múlttal rendelkező ország állam- és jogtörténetét nem könnyű belesűriteni 640 oldalba. A szerzők azonban jó arányérzékkel és szakmai erudícióval választották ki a fontos témákat és problémákat. Ugyanakkor mindig a megfelelő gazdasági, társadalmi és politikai kontextusban igyekeztek tárgyalni témáikat. A terjedelmi korlátok miatt lehetetlen feladat végigelemezni az egész könyvet, akárcsak annak (a cseh szempontból) legjelentősebb fejezeteit. Ezért az alábbiakban csak néhány olyan mozzanatról lesz szó részletesebben, amelyek közép-európai vagy sajátosan magyar szempontból lehetnek érdekesek.

Mind egyik cseh állam- és jogtörténeti munka számára elkerülhetetlen kérdés a Német-római Birodalom és a cseh tartományok közötti kapcsolatok jellegének a bemutatása. A cseh fejedelmek királlyá válása és a császárokhoz való viszonyuk alakulása a maga folyamatosságában kerül bemutatásra. A szerzők különösen fontos szerepet tulajdonítanak ebben a folyamatban Stauf (Sváb) Fülöp római király 1198. évi privilégiumának, valamint az 1212. évi szicíliai aranybullának. Ez utóbbi elismerte a cseh állam szuverenitását, de nem szabályozta maradéktalanul a cseh uralkodók viszonyát a császári hatalomhoz. Ezért IV. Károly birodalmi császár és egyben az utókor számára az egyik legnépszerűbb cseh király is igyekezett több fontos dokumentumban rendezni ezt a kérdést. Közük ki kell emelni az 1356-ban kibocsátott, a római király és a választófejedelmek helyzetével foglalkozó Aranybullát. Ebben legrészletesebben a cseh király pozícióját szabályozta, aki egyedülként viselte a felkent királyi címet a hét választófejedelem közül. A cseh korona öröklési rendjét is szabályozta a Luxemburg-dinasztián belül, majd annak kihalása után a nemeseknek kellett volna új uralkodót választani, akit a császár formálisan megerősített volna. A későbbiekben ezt a viszonyt érintette III. Frigyes Podjebrád

Györgynek adott 1462-es privilégiuma. 1526 után a kérdés de facto a Habsburg Birodalom belső problémájává vált.

A hosszú Habsburg-időszak egyik sarkalatos közjogi kérdése a Cseh Korona országainak és az örökös osztrák tartományoknak a viszonya volt. A Habsburg-uralkodók – Magyarországhoz hasonlóan – cseh királyként uralkodtak a cseh tartományokban, eleinte a helyi rendekkel együtt, de 1620 után azok szerepe jelentősen csökkent és egyre inkább formálissá vált. A cseh és osztrák tartományok azonban közjogilag nem akkor kerültek szorosabb viszonyba (azaz a közös végrehajtó szervek hatalma alá), hanem a felvilágosult abszolutizmus idején. 1749-ben Directorium in publico-politicis et cameralibus néven alakult meg az első közös cseh–osztrák igazgatási és pénzügyi szerv, valamint a nyugati országrészek számára jött létre a közös Oberste Justitzstelle nevű legfőbb bírói fórum. A következő fontos állomás ebben a „közeledési” folyamatban az 1761-es esztendő, amikor a monarchia nyugati részének legfőbb politikai szervévé a cseh és osztrák udvari kancellária vált. Ezzel a folyamattal részben egyidejűleg ment végbe a Cseh Korona országai közös szerveinek eljelentéktelenedése és fokozatos megszűnése. A fehérhegy csata után az uralkodó többé már nem hívta össze a cseh tartományok közös (generális) országgyűlését, és a legfőbb közös közigazgatási szervek is elsorvadtak. A Cseh Királyság, a Morva Örgöröfség és az önálló tartománnyá szervezett, ún. maradék Osztrák Szilézia közjogilag egyre inkább önállóan fejlődött.

A tankönyv komoly figyelmet szentel az önálló Csehszlovákia létrejöttének, illetve e folyamat előzményeinek. Egyaránt foglalkozik az otthon maradt cseh politikai képviselő akcióival és a cseh, majd a csehszlovák önállóságért külföldön, az Antant oldalán fellépő emigráció tevékenységével. Plasztikusan mutatja be, miként alakultak a cseh-csehszlovák emigráció közjogi tervei az oroszbarát monarchisztikus koncepcióktól kezdve a csehszlovák republikánizmusig bezárólag. A csehszlovák állam végül forradalmi úton jött létre, de az anarchiát és az elhúzódozó káoszt elkerülni igyekvő csehszlovák politikai elit kezdetől fogva arra törekedett, hogy minél hamarabb jogilag szabályozott keretekbe terelje az eseményeket. Ezért az új csehszlovák állam első törvénye az ún. recepciós törvény lett, amelyet az eseményeket irányító Nemzeti Bizottság plénuma már 1918. október 28-án, azaz az állami önállóság kikiáltása napján elfogadott, majd a Törvények és Rendeletök Tárában a 11. szám alatt hirdett ki. Ez a jogszabály ideiglenesen érvényben hagyta az addigi tartományi és birodalmi jogszabályok összességét, és kimondta, hogy valamennyi önkormányzati, államigazgatási és községi hivatalnak engedelmessé kell a Nemzeti Bizottságnak. A recepciós törvénnyel Csehszlovákia átvette az addigi osztrák és magyar jogrendszer jelentős részét. A törvényt előkészítő Alois Rašín cseh polgári politikus, a későbbi pénzügyminiszter-konzolidátor, aki utóbb politikai merénylet ál-

dozata lett, frappánsan fogalmazta meg a jogszabály célját: „...ezzel az alapvető törvénnyel megakadályoztuk, hogy kialakuljon a jogtalanság állapota, hogy leálljon a közigazgatás működése és elértük azt, hogy október 29-én mindenki úgy dolgozzon, mintha meg sem történt volna a forradalom.” (288. o.) A tankönyv megemlíti, de részletesen nem tárgyalja a hárommillió csehszlovákiai német kisebbség 1918 végi szecessziós próbálkozásait.

Érdekes, hogy a szerzők viszonylag kevés figyelmet szentelnek Csehszlovákia kisebbségi jogi szabályozásának, pedig a német kisebbség helyzete, illetve közjogi törekvései a két világháború közötti köztársaság nagyon is neuralgikus kérdései közé tartozott. A cseh–szlovák viszony bemutatása hangsúlyosabb, pedig az első köztársaságot szétfeszítő tényező sokkal inkább a német kisebbség és németországi patrónusai politikája volt. Az állam közjogi felépítése szempontjából viszont az államalkotó csehszlovák nemzetben belüli feszültségek voltak a meghatározóbbak, sokkal inkább, mint csupán a kisebbségi szabályozás tárgyának tekintett hárommillió német kisebbség problémái.

A magyar olvasó számára érdekesekek lehetnek azok a részek, amelyek a második világháború alatti és közvetlenül azutáni közjogi kérdésekkel foglalkoznak. Ezekhez tartozik az 1938. évi müncheni diktátum érvényessége, a Cseh és Morva Protektorátus, az önálló szlovák állam, majd az antifasiszta Szlovák Nemzeti Tanács, valamint a külföldi csehszlovák ellenállás problémaköre. A „csehszlovák Trianonként” is felfogható müncheni diktátumot a szerzők jogilag érvénytelennek tekintik, függetlenül attól, hogy arra a csehszlovák hivatalos vezetés akkoriban hogyan reagált. Ezt a szerzők azzal támasztják alá, hogy a nemzetközi jog és a demokratikus jogrend elvei szerint, a harmadik fél kárára kötött szerződések érvénytelenek. A csehszlovák fél jelen sem volt a tárgyalásokon, nem is írta alá a diktátumot. A csehszlovák delegáció csupán az előszobában vehette át a diktátum szövegét, amelynek elfogadása a fenyegetettség hatására, azaz kényszerből történt meg. Adolf Hitler esetében sem lehet beszélni arról, hogy valódi szándékai és deklarált akarata összhangban lett volna, hiszen már az aláírás pillanatában tudta, hogy nem fogja betartani a müncheni diktátum jelentős részét. Nagy-Britannia és Franciaország nem teljesítették a Csehszlovákia irányában vállalt nemzetközi jogi kötelezettségeiket, hiszen nekik, mint a Népszövetség tagjainak védelmezni kellett volna egy másik tagállam integritását és szuverenitását. Végül a diktátum érvénytelen azért is, mert megsértette a hatályos csehszlovák alkotmányt, hiszen a köztársaság területét e dokumentum szerint csak alkotmányerejű törvénnyel lehetett volna megváltoztatni. Ilyen törvényt nem fogadott el a nemzetgyűlés, amely akkor nem is ülésezett. A diktátumot csupán a kormány és a köztársasági elnök fogadta el.

A könyv viszonylag sokat foglalkozik a csehszlovák külföldi ellenállás kialakulásával, belső vitáival és azzal, miként szerzett újból vezető szerepet Edvard Beneš, a politikai kudarca után 1938 októberében

abdikált és külföldre távozott köztársasági elnök. Sajnos kevés szó esik azokról a vitákról, amelyek annak idején az elnök legitimitációjáról folytak az emigráció körében. Végül abból indultak ki, hogy Beneš jogilag soha nem szűnt meg elnöknek lenni, mert a müncheni diktátum után tett abdikációs nyilatkozata érvénytelen, mint minden, ami e tragikus esemény után történt. Gyakorlatilag a legfontosabb amúgy is az antifasiszta szövetségesek elismerése volt.

Jogilag szintén érdekes kérdés, amiről a tankönyvben csak részben esik szó, a csehszlovák nemzetgyűlés által 1938. november végén megválasztott új köztársasági elnök, a kiváló jogász, a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság elnöke és szabadidejében Shakespearefordító hírében álló Emil Hácha helyzete. Igaz, megválasztásakor az ügynevezett második Csehszlovák Köztársaság idején már megkezdődtek a tekintélyelvű változások, bár őt még a demokratikus körülmények között összehívott parlament választotta meg. Annak összetétele már csak részben volt a régi, mert egyrészt a kommunista képviselők pártjuk betiltása következtében elvesztették mandátumukat, továbbá az elcsatolt Kárpátalján megválasztott honatyák sem ültek már a törvényhozásban. Szintén kikerültek azok a nem cseh, szlovák és ruszin nemzetiségű képviselők és szenátorok, akiknek az elcsatolt területeken volt rendez lakhelyük. Akik az el nem foglalt területeken maradtak, újból aláírni kényszerültek honatyai esküjüket, illetve fogadalmukat. Az ilyen felemás körülmények között tisztséget szerző Emil Hácha elnök viszont nem emiatt vált később a kollaboráció szimbólumává, hanem azért, mert nem mondott le időben tisztségéről, és protektorátusi elnökként is funkcionált.

A könyv sokat foglalkozik a londoni csehszlovák kormányzat szerkezetével (köztársasági elnök, kormány, Államtanács) és jogalkotó tevékenységével. Bemutatásra kerül a később elhíresült elnöki dekrétumok elfogadásának folyamata is. Az emigráns rendszerben a törvényhozó hatalom gyakorlójává a köztársasági elnök vált, aki magára vállalta a nem működő nemzetgyűlés hatásköreit. Rendeletalkotási jogköre azonban csak az ideiglenes állami berendezkedés idejére, és csupán az elkerülhetetlen esetekre szólt. Jogszabály-kezdeményező hatáskörrel viszont a kormány rendelkezett, amelynek minden dekrétumot előbb meg kellett vitatni és azután továbbítani az elnöknek. Sajnos kevés szó esik azoknak a hírhedt dekrétumoknak a megszületéséről, amelyek alapján a második világháború után Csehszlovákiában kollektív módon megfosztották állampolgárságától, jogaitól és vagyonától a német és a magyar nemzetiségű lakosság döntő részét, akik végső soron kitelepítésre voltak ítélve. A német és a magyar nemzetiségű lakosság elleni intézkedéseknek a tankönyv két oldalt szentel, ennek fele állampolgársági kérdésekről szól. Az etnikai alapú kollektív bűnösség kérdését, mint önálló jogi témát, a tankönyv nem tárgyalja. Arról viszont szó esik, hogy különösen a felszabadítást követő első hónapokban a német lakosság kitelepítését, vagyon-

elkobzását, további jogfosztását kimondó rendeletek végrehajtását elítélendő jelenségek kísérték. Sok olyan bűncselekmény elkövetésére is sor került, amelyeknek semmi köze nem volt az antifasiszta küzdelemhez. Bár ezeket az atrocitásokat a csehszlovák hivatalos szervek közvetlenül nem kezdeményezték, mégsem tudtak megfelelő álláspontra helyezkedni a nacionalista hullám kilengéseivel szemben, s egyértelműen elítélni és megakadályozni sem tudták azokat. Az elkövetőket sem büntették meg. Ebből a szempontból nagyon problematikusnak bizonyult az egyébként szükséges 1946. évi 115. számú törvény, amely jogszerűnek deklarálta azokat a magatartásokat, amelyek a szabadság visszaszerzésére, illetve a megszállók és kollaboránsok cselekedeteinek igazságos megtorlására irányultak, akkor is, ha ezek a magatartások és cselekedetek egyébként büntetendőnek számítottak (volna). Főleg az inkriminált időszak időbeli határainak meghatározása volt vitás, mert a büntetlenséget biztosító periódus 1938. szeptember 30-án kezdődött és 1945. október 28-áig tartott. Ez azt jelentette, hogy a legsúlyosabb németellenes atrocitások elkövetői tulajdonképpen mentesültek a büntetőjogi következmények alól.

Összességében megállapítható, hogy a most az olvasók és joghallgatók kezébe kerülő új tankönyv érdekes és újszerű hozzájárulás a cseh állam- és jogtörténet oktatásához. A szerzők nem féltek kísérletezni, belekezdtek egy új periodizációs próbálkozásba, és óvatosan ugyan, de igyekeztek nem elkerülni a cseh jogtörténet problematikusabb, illetve politikailag érzékenyebb kérdéseit. A tankönyv ugyanakkor jól mutatja a jogi karok közötti együttműködésében rejlő lehetőségeket is, hiszen itt két jogi kar oktatói fogtak össze – az egyebek mellett a plzeňi (pilseni) székhelyű Nyugat-Csehországi Egyetemen oktató Knoll és a brnói Masaryk Egyetemen „törzshelyű” (de a legújabb kori közép-európai egyetemi hagyományoknak megfelelően természetesen szintén több helyen oktató) Vojáček és Schelle. Jelenleg a Cseh Köztársaságban négy egyetemen folyik államilag finanszírozott jogászképzés – a csehországi Prágában és Plzeňben, valamint a morvaországi Brnóban és Olomouchban. A szerzők intézményi háttéréből ítélve, ebből a könyvből nagy valószínűséggel főleg a brnói és plzeňi joghallgatók fogják tanulni országuk állam- és jogtörténetét. Sok sikert hozzá!

Halász Iván

Az MTA Jogtudományi Intézete 2009. október 2-án konferenciát rendezett a Nemzetközi Visegrádi Alap (International Visegrad Fund) támogatásával. A rendezvényen a magyar tudományos élet résztvevőin kívül a pilseni és a rzeszówi egyetem, valamint a pozsonyi tudományos akadémia is képviseltette magát.

Az Intézet konferenciatermében szép számban összegyűlt érdeklődők kilenc angol nyelvű előadást hallgathattak meg térségünk állami szimbólumairól és azok kialakulásáról.

A rzeszówi egyetem képviselőjében Sabina Grabowska és Radosław Grabowski a Lengyel Köztársaság zászlajának, himnuszának és címerének történetét tekintette át, különös figyelmet szentelve a rendszerváltás idején bekövetkezett változásoknak. Sajnálatos módon azonban a lengyel kutatók előadásukat rajtuk kívül álló okok miatt nem tudták személyesen megtartani, így a konferencia házigazdái teendőit ellátó Schweitzer Gáborra és Halász Ivánra hárult a feladat, hogy elküldött előadásait ismertessék. Az előadásból megállapítható volt, hogy miként az összes kelet-közép-európai államban, úgy Lengyelországban is nyomot hagyott az állami szimbólumokon a szocialista típusú berendezkedés; az évszázadok óta a lengyel állami címer részét képező hófehér sas koronája az aktuális politikai irányzatok változásához igazodva tűnt el a címermadár fejéről, vagy került vissza oda.

Hasonló következtetésre jutott a Szlovák Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetében dolgozó Viliam Janác is, aki a négy, jogszabályban is

SZEMLE

Államiság és szimbólumok Közép-Európában 1989 után – Nemzetközi konferencia az MTA Jogtudományi Intézetében

részletesen rögzített szlovák állami szimbólum (himnusz, pecsét, zászló és államcímer) kialakulásáról referált. Janác szerint az említett jelképeket 1973-ban foglalták az alaptörvénybe, biztosítva ezzel védelmüket és rendeltetésszerű használatukat. Az előadó behatóan ismertette a szlovák címer színeinek és heraldikai alakzatainak jelentését, az állami lobogó színeivel kapcsolatban pedig arra a következtetésre jutott, hogy azok – ahogy a többi, hazánkkal szomszédos szláv állam esetében is – a 19. században kibontakozó pánszláv eszmekörből fakadnak.

A cseh állam szimbólumairól a pilseni egyetemről érkezett Vilém Knoll adott elő. Knoll cseh nyelven el-